

SHAXSNING INDIVIDUALLIGI VA UNI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR

Mamadaminova Dildora G'ayratbek qizi

Andijon Davlat Pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti psixologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning individualligi tushunchasi, uning mohiyati hamda shakllanish jarayoni chuqur tahlil qilindi. Individuallikni belgilovchi biologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri, shaxs rivojlanishidagi ularning roli hamda ahamiyati nazariy jihatdan ochib berildi. Maqolada individuallikning psixologik tuzilishi, temperament, xarakter, qobiliyat va boshqa individual-psixologik xususiyatlarning shakllanish jarayonlari ko'rib chiqildi. Irsiyat, muhit, tarbiya va faoliyatning shaxs individualligiga ko'rsatadigan ta'siri keng yoritildi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari nuqtai nazaridan shaxsning o'ziga xosligini shakllantirish masalalari tahlil qilindi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: shaxs individualligi, individual xususiyatlar, biologik omillar, ijtimoiy omillar, temperament, xarakter, qobiliyat, irsiyat, muhit, tarbiya, shaxs rivojlanishi, individuallashtirish.

Аннотация: В данной статье глубоко анализируется понятие индивидуальности личности, ее сущность и процесс формирования. Теоретически раскрыто взаимодействие биологических и социальных факторов, определяющих индивидуальность, их роль и значение в развитии личности. В статье рассмотрены психологическая структура индивидуальности, процессы формирования темперамента, характера, способностей и других индивидуально-психологических особенностей. Широко освещено влияние наследственности, среды, воспитания и деятельности на индивидуальность личности. С точки зрения современных педагогических и психологических наук проанализированы вопросы формирования уникальности личности и разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова: индивидуальность личности, индивидуальные особенности, биологические факторы, социальные факторы, темперамент, характер, способности, наследственность, среда, воспитание, развитие личности, индивидуализация.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the concept of individual personality, its essence, and the process of its formation. The interaction between biological and social factors that determine individuality, their role and significance in personality development are theoretically examined. The article explores the psychological structure of individuality, the formation processes of temperament, character, abilities, and other individual psychological characteristics. The influence of heredity, environment, education, and activity on personal individuality is extensively discussed. From the perspective of modern pedagogical and psychological sciences, issues of shaping personal uniqueness are analyzed and practical recommendations are developed.

Keywords: *individual personality, individual characteristics, biological factors, social factors, temperament, character, abilities, heredity, environment, education, personality development, individualization.*

KIRISH

Har bir inson o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan noyob shaxs hisoblanadi. Dunyo yuzida bir-biriga o'xshash ikki kishi topish mumkin emas. Har bir shaxsning o'ziga xos jismoniy belgilari, aqliy qobiliyatlari, xarakter xususiyatlari va hayotga bo'lgan munosabatlari mavjud. Shaxsning bunday o'ziga xosligi uning individualligini tashkil etadi.

Individuallik masalasi pedagogika, psixologiya va falsafa fanlarining asosiy tadqiqot mavzularidan biri bo'lib kelgan. Shaxs individualligini to'g'ri anglash, uni shakllantiruvchi omillarni bilish tarbiya va ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun muhim ahamiyatga ega. Respublikamizda amalga oshirilayotgan ta'lim-tarbiya islohotlarida ham har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Zamonaviy pedagogika fani shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillarini ilgari suradi. Bu tamoyil har bir o'quvchi yoki talabaning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va imkoniyatlarini e'tiborga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Shuning uchun shaxs individualligining nazariy asoslarini o'rganish, uni shakllantiruvchi omillarni tahlil qilish bugungi kun uchun dolzarb vazifa hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Shaxs, individ va individuallik tushunchalari

Shaxs masalasini o'rganishda "individ", "shaxs" va "individuallik" tushunchalarini bir-biridan farqlash muhim ahamiyatga ega. Bu tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'langan bo'lsada, ularning har biri alohida ma'noga ega.

Individ tushunchasi odamning biologik turga mansub alohida vakili sifatidagi holatini bildiradi. Har bir yangi tug'ilgan chaqaloq avvalo individ hisoblanadi. Individ deganda insonning biologik, tabiiy xususiyatlari nazarda tutiladi. Bu tushuncha insoning umumiy belgilarini aks ettiradi va uning odam turga mansub ekanligini ko'rsatadi.

Shaxs esa ijtimoiy munosabatlar, tarbiya va faoliyat jarayonida shakllanadi. Shaxs deganda ijtimoiy-tarixiy jihatdan shakllangan, ma'lum jamiyat a'zosi bo'lgan, ongli va faol faoliyat yurituvchi inson tushuniladi. Shaxsning shakllanishi ijtimoiy muhitda yashash, mehnat qilish, boshqalar bilan muloqotda bo'lish jarayonida amalga oshadi.

Individuallik esa shaxsning o'ziga xos, takrorlanmas xususiyatlarining yig'indisidir. Individuallik har bir insonni boshqalardan ajratib turadigan psixologik, aqliy, xulq-atvor va boshqa xususiyatlarning o'ziga xos birikmasidan iborat. Individuallik tushunchasi shaxsning noyobligini, uning individual-psixologik jihatlarining o'ziga xos tarzda birlashganligini ifodalaydi.

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda ta'kidlanishicha, inson rivojida individ, keyin shaxs va nihoyat individuallik kabi bosqichlar kuzatiladi. Bu jarayon hayot davomida davom etadi va har bir bosqichda shaxs yangi sifatlar bilan boyiydi.

Shaxs individualligining tuzilishi va komponentlari

Shaxs individualligi murakkab tuzilmaga ega bo'lib, bir nechta asosiy komponentlardan tashkil topadi. Psixologiya fanida individuallikning quyidagi asosiy tarkibiy qismlari ajratib ko'rsatiladi:

Temperament – bu shaxsning tug'ma, dinamik xususiyatlari bo'lib, nerv tizimi faoliyatining xususiyatlariga asoslangan. Temperament insoning faoliyat tezligi, ruhiy jarayonlarning kuchli yoki kuchsizligi, barqarorligi kabi tomonlarini belgilaydi. Psixologiya fanida temperamentning to'rt tipi farqlanadi: sangvinik, xolerik, flegmatik va melanxolik. Har bir temperament turi o'zining ijobiy va salbiy tomonlariga ega.

Xarakter – bu shaxsning ijtimoiy sharoitda shakllangan, barqaror psixologik xususiyatlaridir. Xarakter insonning odatlar, xulq-atvor shakllari, boshqalarga bo'lgan munosabatlari, o'zini tutish tarzi bilan namoyon bo'ladi. Xarakter temperamentdan farqli ravishda asosan ijtimoiy omillar ta'sirida, tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalash natijasida shakllanadi.

Qobiliyat – muayyan faoliyat turini muvaffaqiyatli bajarishga imkon beradigan individual-psixologik xususiyatlardir. Qobiliyatlar inson faoliyati jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. Ular tabiiy moyilliklar asosida, lekin faqat faoliyat orqali yuzaga keladi. Qobiliyatlarning turli darajalari: iste'dod, layoqat va dahlo kabi shakllarda namoyon bo'ladi.

Yo'nalganlik – shaxsning asosiy moyilliklari, ehtiyojlari, qiziqishlari va qadriyatlari majmuidir. Yo'nalganlik insonning hayotdagi asosiy maqsadlarini, uning xatti-harakatlarini belgilovchi motivlarni o'z ichiga oladi. Shaxsning yo'nalganligi uning dunyoqarashi, e'tiqodi va ideallarida o'z ifodasini topadi.

Shaxs individualligini shakllantiruvchi biologik omillar

Shaxsning individual xususiyatlarini shakllanishida biologik omillar muhim rol o'ynaydi. Bu omillar qatoriga birinchi navbatda irsiyat kiradi.

Irsiyat orqali ota-onadan farzandga bir qator biologik xususiyatlar o'tadi. Bular qatoriga nerv tizimining turi, tashqi jismoniy belgilar, ba'zi qobiliyatlarga nisbatan moyilliklar, organizm tuzilishining o'ziga xos jihatlari kiradi. Irsiyat orqali olinadigan xususiyatlar shaxsning individual rivojlanishi uchun tabiiy asos yaratadi.

Biroq, pedagogika fani shuni ta'kidlaydi: irsiyat faqat imkoniyatlar, moyilliklar beradi, ular shaxsning aniq xususiyatlariga aylanishi muhit va tarbiya omillariga bog'liq. Masalan, musiqa qobiliyatiga moyillik irsiy bo'lishi mumkin, lekin bu qobiliyatning to'laqonli rivojlanishi faqat maxsus mashg'ulotlar va o'z-o'zini rivojlantirish orqali amalga oshadi.

Jismoniy rivojlanish ham shaxs individualligining muhim tomonidir. Organizmning o'sishi, sog'lig'i, jismoniy kuch va chidamliligi shaxsning faolligi, mehnatsevarlik va boshqa xususiyatlariga ta'sir ko'rsatadi. Sog'lom jismoniy rivojlanish shaxsning ijtimoiy faolligini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, biologik omillar shaxs rivojlanishining boshlang'ich asosi bo'lsa-da, ular mustaqil ravishda shaxsning ijtimoiy xususiyatlarini belgilay olmaydi. Biologik xususiyatlar ijtimoiy muhitda o'zlashtiriladi va ijtimoiy shakl kasb etadi.

Ijtimoiy omillarning shaxs individualligiga ta'siri

Shaxsning individual xususiyatlarini shakllanishida ijtimoiy omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu omillar qatoriga muhit, tarbiya va faoliyat kiradi.

Ijtimoiy muhit deganda inson yashaydigan jamiyat, uning madaniyati, an'analari, iqtisodiy sharoitlari, oila va yaqin atrofi tushuniladi. Muhit shaxsga doimiy ta'sir ko'rsatadi va uning individual xususiyatlarini shakllanishiga ijobiy yoki salbiy ta'sir o'tkazadi.

Oila muhiti bolaning dastlabki rivojlanishida eng muhim omil hisoblanadi. Ota-onalarning tarbiya uslubi, oiladagi munosabatlar, madaniy daraja – bularning barchasi bolaning shaxsiy xususiyatlarini shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Oilada olgan tarbiya, his-tuyg'ular, ko'rgan namunalik xatti-harakatlar bolaning kelajakdagi individualligining asosini tashkil etadi.

Tarbiya shaxs individualligini maqsadga muvofiq shakllantirish vositasi hisoblanadi. Tarbiya jarayonida pedagoglar va ota-onalar bolaning ijobiy xususiyatlarini rivojlantirish, salbiy tomonlarini bartaraf etish ustida ishlaydilar. To'g'ri tashkil etilgan tarbiya har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga oladi va ularga mos yondashuv qo'llaydi.

Madaniy muhit ham shaxs individualligini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Jamiyatning madaniy qadriyatlari, milliy an'analari, adabiyoti, san'ati shaxsning ma'naviy dunyosini boyitadi va uning individual xususiyatlarini shakllantirishga hissa qo'shadi.

Faoliyatning shaxs individualligini shakllantirishdagi roli

Faoliyat shaxsning individual xususiyatlarini shakllanishi va namoyon bo'lishining asosiy usuli hisoblanadi. Inson turli faoliyat turlarida qatnashish orqali o'z qobiliyatlarini rivojlantiradi, ko'nikmalar egallaydi va shaxsiy sifatlarini shakllantirib boradi.

O'yin faoliyati bolaning dastlabki rivojlanish davrida asosiy faoliyat turi bo'lib, o'yinda bola tasavvurini, ijodkorligini, muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'yin orqali bolada individual qiziqishlar shakllanadi va shaxsiy xususiyatlar namoyon bo'la boshlaydi.

O'quv faoliyati bolaning aqliy qobiliyatlarini, irodasini, mas'uliyat tuyg'usini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'quv jarayonida o'quvchilarning individual qobiliyatlari aniqlanadi va maxsus e'tibor qaratish orqali rivojlantiriladi. O'qish, yozish, hisoblash, fikrlash kabi ko'nikmalarning rivojlanishi har bir bolada individual tarzda amalga oshadi.

Mehnat faoliyati shaxsning mas'uliyati, mehnatsevarlik, qat'iylik kabi xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Mehnat jarayonida inson o'z qobiliyatlarini amalda qo'llaydi va ularni yanada rivojlantiradi. Mehnat orqali shaxsning ijodiy va amaliy qobiliyatlari namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy faoliyat shaxsning jamiyat hayotida faol ishtirok etishi orqali amalga oshadi. Bu faoliyat jamoada ishlash, rahbarlik qilish, tashkilotchilik kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi va shaxsning ijtimoiy individualligini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Individuallikni rivojlantirishning pedagogik yo'llari

Zamonaviy pedagogika fani shaxsning individual xususiyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. Individuallikni rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik yo'llar qo'llaniladi:

Individual yondashuv – bu har bir o'quvchining xususiyatlarini, qobiliyatlarini, qiziqishlarini hisobga olib ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish demakdir. Pedagog har bir bola bilan alohida ishlash, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, moslashtirgan topshiriqlar berish orqali individual yondashuvni amalga oshiradi.

Qobiliyatlarni aniqlash va rivojlantirish – pedagoglar turli usullar yordamida o'quvchilarning qobiliyatlarini aniqlab, ularni maxsus mashg'ulotlar orqali rivojlantirishlari

zarur. Qobiliyatli o'quvchilar uchun qo'shimcha darslar, to'garak mashg'ulotlari tashkil etilishi muhim.

Mustaqillikni shakllantirish – shaxsning individualligini rivojlantirish uchun unga mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish, mas'uliyat olish imkoniyatini berish zarur. Mustaqillik shaxsning o'ziga ishonchini oshiradi va individual xususiyatlarini namoyon qilishga yordam beradi.

Ijodiy faoliyatni rag'batlantirish – ijodiy ishlar shaxsning noyob, o'ziga xos tomonlarini namoyon qilishga imkon beradi. Rasm chizish, she'r yozish, musiqa bilan shug'ullanish, texnik ijod kabi faoliyat turlari orqali bolalar o'z individualliklarini erkin ifodalaydilar.

O'z-o'zini anglash va baholash ko'nikmalarini rivojlantirish – shaxs o'zining xususiyatlarini to'g'ri bilishi, kuchli va zaif tomonlarini anglashi uning individual rivojlanishi uchun muhim. Pedagoglar o'quvchilarda o'z-o'zini tahlil qilish, o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishlari zarur.

Shaxs individualligini rivojlantirishda yuzaga keladigan muammolar

Amaliy faoliyatda shaxs individualligini to'g'ri shakllantirish bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud. Bular orasida quyidagilar alohida ahamiyatga ega:

Ommaviy ta'lim sharoitida individual yondashuvni ta'minlash qiyinligi – bir sinfda turli qobiliyat va qiziqishlarga ega o'quvchilar bo'lishi pedagog uchun har biriga alohida e'tibor berishni qiyinlashtiradi. Bu muammoni hal etish uchun zamonaviy texnologiyalar va usullardan foydalanish zarur.

XULOSA

Shaxsning individualligi – bu uning takrorlanmas, o'ziga xos xususiyatlarining yig'indisi bo'lib, biologik va ijtimoiy omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Individuallik har bir insonni noyob qiladi va uning hayotdagi o'rnini belgilaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, shaxs individualligini shakllantiruvchi omillar qatorida irsiyat, ijtimoiy muhit, tarbiya va faoliyat muhim ahamiyatga ega. Bulardan irsiyat tabiiy imkoniyatlar va moyilliklarni bersa, ijtimoiy omillar bu imkoniyatlarning haqiqiy shaxsiy xususiyatlarga aylanishini ta'minlaydi. Tarbiya esa bu jarayonni maqsadga muvofiq boshqarish vositasi hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogika fani har bir shaxsning individualligini hurmat qilish, uni rivojlantirish va ijodiy qobiliyatlarini yuzaga chiqarish tamoyillarini ilgari suradi. Bu tamoyillarni amaliyotga joriy etish orqali har bir inson o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishi, jamiyat uchun foydali faoliyat yuritishi va baxtli hayot kechirishi mumkin.

Kelajakda shaxs individualligini rivojlantirishning yangi usullari va vositalarini ishlab chiqish, pedagoglarni bu sohada chuqurroq tayyorlash, ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash zarur. Faqat shu yo'l bilan har bir bolaning individual qobiliyatlarini to'liq rivojlantirish va jamiyat uchun qimmatli, barkamol shaxslarni tarbiyalash mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022 yil, 560 bet.
2. Toxtaxo'jayeva M.X., Sharipov Sh.S., Qosimova K. Pedagogika. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent: "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2023 yil, 412 bet.
3. Umarov B.M. Psixologiya asoslari. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2022 yil, 384 bet.
4. Xo'jayev B.X., Sharipov J.A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2024 yil, 528 bet.
5. G'oziyev E. Psixologiya (yosh davrlari psixologiyasi). Oliy pedagogik o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2020 yil, 320 bet.
6. Asqarova R., Xaytboyev M., Nishonov S. Pedagogika. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2023 yil, 512 bet.
7. Kamolova E.H. Shaxsning rivojlanishi va unga ta'sir etuvchi omillar. "Innovatsion rivojlanish ta'lim faoliyatida" jurnali, 2024 yil, 3-son (1-jild), 119-122 betlar.
8. Mansurova G.R. Shaxsning kommunikativ jarayoniga psixologik omillarning ta'siri. "Markaziy Osiyo ilmiy tadqiqotlar jurnali", 2022 yil, 2-son (4-jild), 169-173 betlar.
9. ta'lim" jurnali, 2022 yil, 4-son, 78-85 betlar.